

Л. І. Тараненко,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

УЗАГАЛЬНЕНА ДЕФІНІЦІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОЗНАКИ АНГЛІЙСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ ЗАГАДКИ

У статті шляхом аналізу існуючих у науковій літературі поглядів автором уточнено узагальнену дефініцію загадки, на основі якої обґрунтовано ієрархічно супорядну систему її функціональних характеристик, покликану виконувати роль теоретичного підґрунтя для здійснення адекватного наукового опису особливостей взаємодії просодичних засобів її реалізації.

Ключові слова: дефініція загадки, система функціональних характеристик, загальнодидактична функція, функціонально-прагматичне спрямування.

В статье путем анализа существующих в научной литературе взглядов автором уточнено обобщенную дефиницию загадки, на основе которой обосновано иерархически соподчиненную систему ее функциональных характеристик, призванную выполнять роль теоретической основы для осуществления адекватного научного описания особенностей взаимодействия просодических средств ее реализации.

Ключевые слова: дефиниция загадки, система функциональных характеристик, общедидактическая функция, функционально-прагматическое направление.

In the article the author specifies the definition of a riddle by means of analyzing views known in scientific literature. This definition serves as a basis for the substantiation of a hierarchically subordinate system of the riddle functional characteristics. The system is intended to function as a theoretical foundation for accomplishing an adequate scientific description of prosodic means' interaction in the riddle actualization.

Keywords: definition of a riddle, system of functional characteristics, common didactic function, functional pragmatic orientation.

Практика фонетичних досліджень свідчить, що для адекватного наукового опису специфіки просодичного оформлення фольклорних текстів важливо спиратися на їхні загальнофункціональні ознаки з урахуванням конкретної прагматичного спрямованості. Проте проведений нами попередній огляд праць, спрямованих на вивчення лінгвістичних ознак загадки як окремого жанру фольклорних текстів малої форми та її існуючих дефініцій показав відсутність відповідних узагальнень, необхідних для ефективного вирішення цього питання.

Тому метою нашої праці є підвищення ефективності дослідження просодичних особливостей тексту загадки шляхом систематизації її функціональних ознак та уточнення дефініції.

Відомо, що у межах крос-жанрових порівнянь дослідники мають певні суперечності щодо однозначного визначення жанру загадки. Ранні трактування загадки, що порівнюють її з метафорою [27, с. 111], з достатньою вірогідністю можна пов'язувати з працею Аристотеля [2, с. 117], який, імовірно, був першим, хто дав саме таке визначення загадці. У класичній традиції спираються, здебільшого, на дефініцію, запропоновану Г. Парисом, який називав загадку метафорою або групою метафор, що не типові для повсякденного вжитку і пояснення яких не є очевидним (цит. за [40, с. xiii]).

Уважається, що найбільший внесок у вивчення загадки було зроблено А. Тейлором [37], який запропонував класифікацію англійських загадок та визначення загадки як такої, що порівнює об'єкт з іншим повністю відмінним від нього об'єктом [27, с. 111]. З цього приводу ряд дослідників пов'язує походження загадок із «умовним мовленням» [1, с. 56], таємним мовленням, коли людина міркувала певними поняттями й уявленнями або не мала можливості відкрито говорити про речі [11, с. 382].

З перебігом часу загадка досліджувалась фольклористами з позицій еволюції її жанру [19, с. 14-60; 33], зв'язку й порівняння з іншими різновидами фольклорних текстів малої форми [12, с. 260; 24; 25; 30; 33], формування тексту загадки як перетворення/трансформації давніх міфологічних текстів [75, с. 70], розмежування фольклорної та літературної загадок [40, с. xvi-xviii; 31; 37]. Крім того, зверталася увага на особливості структурної побудови загадки [4; 5; 6; 27], її формальні ознаки [37], специфіку загадок різних етнічних груп [26; 31; 4; 16, с. 78-80] та їхнє функціональне призначення [12, с. 254-257; 21; 24; 19, с. 61-113]. При цьому у межах лінгвістичного підходу здійснено визначення статусу загадки як паремійного жанру [14], участі мовних засобів її оформлення [29; 34; 35], порівняльне вивчення лінгвістичного абсурду в текстах російських й англійських народних загадок [17], встановлено особливості актуалізації анаграм у текстах загадок [18, с. 232-237], когнітивних механізмів денотації загадки [13], розглянуто специфіку загадок як одиниць вторинної номінації [22; 9] тощо.

На жаль, серед дослідників до теперішнього часу немає одностайної думки щодо статусу загадки як фольклорного жанру. Суперечки розгортаються навколо думок, чи має цей статус визначатися на основі структурних елементів загадки, чи її функції, сфери вжитку або мовленнєвого контексту, в якому вона з'являється. Так, у площині семантики загадку пропонується визначати як текст, денотатом якого слугує певний об'єкт, який у самому тексті явно не названий [5, с. 166].

Г. Л. Пермяков відносить загадки до надфразових паремій, які відтворюються двома учасниками діалогу, визначаючи їхню першу частину (власне загадку) як синтетичну паремію [12, с. 247-248, 266], та зазначає, що за характером тематики вони є багатотемними пареміями [там само, с. 269].

У межах когнітивно-прагматичного опису загадка висвітлюється як паремійний жанр, що являє собою конструкцію «запитання-відповідь» і характеризується поліфункціональністю з погляду комунікативного призначення, а також має ознаки висловлення й тексту. Крім цього, наголошується [14, с. 134], що провідною

когнітивно-прагматичною функцією загадки є образно-логічна, тобто функція формування у свідомості носіїв мови логічних кліше, наповнених традиційними для культури образами в їх нетиповій «метафорично-творчій» ролі. В інших працях (див., напр., [20, с. 2]) загадка розглядається як особливе дискурсивне утворення, або як стандартизований чи клішований діалог, що відтворюється за певними правилами й принципами.

Згідно з поглядами значної кількості дослідників [7, с. 264; 10, с. 256; 24, с. 177; 36, с. 294–295], загадка трактується як короткий хитромудрий алегоричний чи метафоричний опис певного предмета або явища, який пропонується як питання для відгадування. Фрагментарні вказівки на когнітивно-креативну природу функціонування загадки неважко знайти у працях [6, с. 284; 14, с. 134; 13; 32, с. 204].

Щодо існуючих різновидів загадок, то А. Тейлор [38, с. 1] групує їх у п'ять класів: 1) власне загадка (the true riddle / the riddle); 2) загадка-спасіння, або загадка-змагання (the neck-riddle); 3) арифметична загадка-задача (the arithmetical puzzle); 4) дотепне запитання (the clever question); 5) головоломка-каламбур (the conundrum). Він наголошує при цьому на доцільності дослідження першого різновиду загадок – власне загадок, які на відміну від художніх чи літературних мають описову народну сутність. Таке бачення поділяють автори ряду праць [26, с. xxxiii; 21].

Цікавим для нашого розгляду є й те, що, звертаючись до напрацювань А. Аарне [23] і С. Томсона [39], авторка роботи [33, с. 165] наголошує на доцільності створення міжнародного індексування загадок, подібно до індексу сюжетів казок. Саме вирішення цього питання і може зробити свій внесок у виконуваний нами пошук системи функціональних і структурних ознак фольклорних текстів загадки.

Важливо розуміти, що функціональні особливості загадки зумовлюються необхідністю залучення під час її відгадування креативно-асоціативного механізму когнітивної діяльності реципієнта. Утім, аналізуючи структурно-смыслову конструкцію загадки, неважко переконатися в тому, що вона підпадає під відоме міркування Ю. Лотмана [8, с. 150], відповідно до якого в загальній системі культури тексти виконують дві основні функції: адекватну передачу значень і породження нових смислів.

При всьому здавалося б розмаїтті аспектів розгляду та визначення дієвих функцій загадки, її дидактична функція безперечно визнається дослідниками головною [14, с. 132; 15; 28, с. 11]. Крім того, не викликає сумніву й поліфункціональність фольклорної загадки. Виходячи з цього, вбачається досить логічним наведений у праці [14, с. 130–133] описовий розгляд таких функцій загадок, як дидактична, ритуально-ігрова, ритуально-магічна, когнітивна, моделююча, образно-нормативна, образно-логічна та ін.

Разом з тим згаданий описово-цитатний матеріал не зведено, на жаль, навіть у просту логічну або графічну структуру. І тим не менш завдяки цій праці, ми отримуємо достатній термінологічний матеріал для наближеного з'ясування сутності комунікативних підфункцій загадки, покликаних брати участь у реалізації її загальнодидактичної функції.

Отже, якщо докласти зусилля до здійснення більш ретельного аналізу підфункцій загадки, то їхня кількість не вичерпає, а навіть ускладнить проблему визначення традиційно надійної тривірневої системи її провідних функцій. Для практичного вирішення цього питання достатньо, на наш погляд, у якості першого кроку уточнити узагальнене визначення жанру загадки.

У результаті зазначеного визначення нами отримано таке трактування: *загадкою слід уважати особливий фольклорний жанр, текст мікродіалогу якого має креативно-повчальну спрямованість та розважально-тренувальне функціональне призначення, що реалізується на основі асоціативно-креативного механізму переосмислення знання, наявного у свідомості реципієнта.*

За цих умов, неважко дійти висновку про те, що система провідних функцій загадки має бути побудованою на такій їхній ієрархічній супідрядності: загальнодидактична функція → креативно-повчальна спрямованість → розважально-тренувальне функціональне призначення.

Проведений аналіз дозволяє вважати, що обґрунтована таким чином векторна ієрархічно супідрядна система функціональних характеристик англійської фольклорної загадки здатна слугувати елементом теоретичного знання для здійснення адекватного наукового опису особливостей взаємодії просодичних засобів її реалізації.

Література:

1. Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор / Владимир Прокопьевич Аникин. – М. : Учпедгиз, 1957. – 240 с.
2. Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель; [пер. с древнегреч. и примеч. О. П. Цибенко, В. Г. Аппельро-та; под ред. О. А. Сычева, И. В. Пешкова, Ф. А. Петровского]. – М. : Лабиринт, 2000. – 224 с.
3. Иванов В. В. Инвариант и трансформации в мифологических и фольклорных текстах / В. В. Иванов, В. Н. Топоров // Типологические исследования по фольклору : сб. статей памяти Владимира Яковлевича Проппа (1895–1970) / составители Е. М. Мелетинский, С. Ю. Неклюдов. – М. : Наука, 1975. – С. 44–76.
4. Кёнгэс-Маранда Э. Логика загадки / Э. Кёнгэс-Маранда // Паремииологический сборник. Пословица. Загадка (Структура, смысл, тип). – М. : Гл. ред. Восточной литературы, 1978. – С. 249–283.
5. Левин Ю. И. Семантическая структура русской загадки / Ю. И. Левин // Труды по знаковым системам : сб. науч. статей в честь Михаила Михайловича Бахтина (к 75-летию со дня рождения). – Тарту : Тартуский государственный университет. – 1973. – Вып. VI. – С. 166–190.
6. Левин Ю. И. Семантическая структура загадки / Ю. И. Левин // Паремииологический сборник : Пословица. Загадка (структура, смысл, текст). – М. : Наука, 1978. – С. 283–313.
7. Литературная энциклопедия : в 11 т. / [гл. ред. А. В. Луначарский]. – М. : Изд-во Ком. Акад. – Т. 4. – 1930. – 716 стб.
8. Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3-х т. / Юрий Михайлович Лотман. – Таллинн : Александра. – Т. 1 : Статьи по семиотике и типологии культуры. – 1992. – 480 с.
9. Магировская О. В. Вторичная номинация концепта в современном английском языке (на материале пословиц и загадок) : дисс. ... канд. филол. наук : 10. 02. 04 / Магировская Оксана Валериевна; Красноярский государственный педагогический университет. – Красноярск, 2001. – 180 с.

10. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь. – М. : Научное изд-во «Большая Российская энциклопедия», 1999. – 909 с.
11. Панасенко Т. Кроскультурні зв'язки загадок різних народів / Т. Панасенко // Наукові записки Кіровоградського ДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки (Мовознавство). – Кіровоград : КДПУ. – 2009. – Вип. 81 (3). – С. 381–385.
12. Пермяков Г. Л. К вопросу о структуре паремического фонда / Г. Л. Пермяков // Типологические исследования по фольклору : б. статей памяти Владимира Яковлевича Проппа (1895-1970) / составители Е. М. Мелетинский, С. Ю. Неклюдов. – М. : Наука, 1975. – С. 247–274.
13. Селиванова Е. А. Когнитивные механизмы денотации украинской загадки / Е. А. Селиванова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского. Серия : Филология. – Т. 18 (57). – 2005. – № 2. – С. 356–360.
14. Семененко Н. Н. Проблема описания функционально-категориального статуса загадок как паремического жанра / Н. Н. Семененко // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2011. – Вип. 127. – С. 129–136.
15. Сендерович С. Я. Морфология загадки / Савелий Яковлевич Сендерович. – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 208 с.
16. Тайлор Э. Первобытная культура / Эдуард Бернетт Тайлор; [пер. с англ.]. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
17. Титова Н. Г. Изоморфизм и алломорфизм лингвистического абсурда в русском и английском энигматическом тексте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 20 / Титова Надежда Георгиевна; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Татарский государственный гуманитарно-педагогический университет. – Казань, 2010. – 22 с.
18. Топоров В. Н. К исследованию анаграмматических структур (анализы) / В. Н. Топоров // Исследования по структуре текста / отв. ред. Т. В. Цивьян. – М. : Наука. – 1987. – С. 193–238.
19. Топоров В. Н. Из наблюдений над загадкой / В. Н. Топоров // Исследования в области балто-славянской духовной культуры : Загадка как текст 1. – М. : Индрик. – 1994. – С. 10–117.
20. Филиппов В. С. Коммуникативная природа загадки : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01; 10.02.19 / Филиппов Вадим Станиславович; Орлов. гос. ун-т. – Орел, 2000. – 18 с.
21. Чичеров В. И. Русское народное творчество / Владимир Иванович Чичеров / под ред. Э. В. Померанцевой. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1959. – 523 с.
22. Юсупова Э. Д. Когнитивные особенности английских загадок-метафор как единиц вторичной номинации / Э. Д. Юсупова // Вестник Башкирского университета. – 2008. – Т. 13. – №1. – С. 73–75.
23. Aarne A. The Types of the Folktale : a Classification and Bibliography / Antti Aarne; [translated and enlarged by S. Thompson]. – 2nd revision. – Helsinki : Academia Scientiarum Fennica, 1961. – 508 p.
24. Caro de F. A. Riddles and Proverbs / F. A. de Caro // Folk Groups and Folklore Genres. An introduction / ed. by Elliot Oring. – Logan : Utah State University Press. – 1986. – P. 175–197.
25. Dundes A. On the Structure of the Proverb / Alan Dundes // Analytic essays in folklore. – The Hague : Mouton, 1975. – 265 p.
26. Eugenio D. L. Philippine Folk Literature : An Anthology. Philippine Folk Literature Series / Damiana L. Eugenio. – Vol. I. – Diliman, Quezon City : Folklore Studies Program, College of Arts & Sciences, University of the Philippines, The U. P. Folklorists, Inc., 1982. – xv+486 p.
27. Georges R. Toward a Structural Definition of the Riddle / R. Georges, A. Dundes // The Journal of American Folklore. – 1963. – Vol. 76, No. 300. – P. 111–118.
28. Gimbutas Z. The Riddle in the Poem / Živilė Gimbutas. – Lanham, Maryland: University Press of America, 2004. – 213 p.
29. Green T. A. Sight and Spelling Riddles / T. A. Green, W. J. Pepicello // Journal of American Folklore. – 1980. – Vol. 93. – № 367. – P. 23–34.
30. Green T. A. The Proverb and Riddle as Folk Enthymemes [Електронний ресурс] / T. A. Green, W. J. Pepicello. – 2000. – Vol. 6, No. 2. – Режим доступу : <http://www.deproverbio.com/display.php?a=4&f=DPjournal&r=DP,6,2,00/PROVERBRIDDLE.html>
31. Hart D. V. Riddles in Filipino Folklore : An Anthropological Analysis / Donn V. Hart. – Syracuse, N. Y. : Syracuse University Press, 1964. – 318 p.
32. Jordan-Smith P. Riddles : Perspectives on the Use, Function, and Change in a Folklore Genre (review) / P. Jordan-Smith // Journal of American Folklore. – 2004. – Vol. 117, No. 464. – P. 204–205.
33. Kaivola-Bregenhøj A. Riddles : Perspectives on the Use, Function and Change in a Folklore Genre / A. Kaivola-Bregenhøj, Th. du Bois. – Helsinki : Finnish Literature Society, 2001. – 186 p.
34. Kōngäs-Maranda E. The Logic of Riddles / E. Kōngäs-Maranda // Structural Analysis of Oral Tradition. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press. – 1971. – P. 189–232.
35. Kōngäs-Maranda E. Theory and Practice of Riddle Analysis / E. Kōngäs-Maranda // The Journal of American Folklore. – 1971. – Vol. 84, No. 331. – P. 51–61.
36. Simpson J. A Dictionary of English Folklore / J. Simpson, S. Roud. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 411 p.
37. Taylor A. The Riddle / A. Taylor // California Folklore Quarterly. – 1943. – Vol. 2, No. 2. – P. 129–147.
38. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition / Archer Taylor. – Berkeley, Los Angeles : University of California Press, 1951. – 959 p.
39. Thompson S. Motif Index of Folk-literature : a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends : Vol. 1–6 / StithThompson. – Rev. and enl. ed. – Bloomington, IN : Indiana University Press, 1955–1958.
40. Tupper F., Jr. Introduction / F. Tupper, Jr. // The Riddles of the Exeter Book / ed. by Frederick Tupper, Jr. – Boston : Ginn & Co. – 1910. – P. xi-cxi.